

Bertha Zoltán—Görömbei András: A hetvenes évek romániai magyar irodalma

Jelképes jelentőségű eseménnyel indult a „hetvenes éveknek” nevezett irodalomtörténeti periódus: Sütő András híres könyve, az *Anyám könnyű álmot ígér* 1970-ben jelent meg. Ettől kezdődően egyre több olyan művet publikáltak a határon túli magyar írók, amely az egyetemes magyar irodalomban követelt magának helyet. Nem kellett ezután váltogatni a mércét a magyarországi és külföldi magyar irodalmak értékelésénél. Az előszó írója tehát joggal beszélhet egy „pozitív irodalomszemléleti változásról”. Nem kétséges, a mainál felhőtlenebbnek látszó időszaknak ez a változás egyik legnagyobb újdonsága volt. Kántor Lajos és Láng Gusztáv eredetileg 1970-ig tárgyalta a romániai magyar irodalom történetét, a Béládi Miklós által szerkesztett *A magyar irodalom története 1945—1975* IV. kötetében az 1970—75 közötti évek művei csupán jelzésszerűen vannak jelen. Ne töprengjünk itt azon, hogy egy 1982-ben kiadott irodalomtörténet miért áll meg a hét-nyolc évvel korábbi helyzet bemutatásánál. Annyit azonban már most meg kell mondanunk: Bertha Zoltán és Görömbei András érdeme, hogy a „korszakhatár” és a kézirat véglegesítésének éve közötti különbséget a minimálisra csökkentették. Irodalomtörténeti babonát cáfolnak a szerzők. Bizonyos körökben ugyanis eléggé elterjedt az a vélemény, hogy az élő irodalom tudományos kutatásához nincs meg a kellő távlat, s csak a lezárt életműben mutatkozó perspektíva ismeretében érdemes irodalomtörténetet írni. Pedig ezt az aggályoskodást már Wellek és Warren nevezetes irodalomelméleti könyve is elveti, hangsúlyozva azt az előnyt, amit az irodalomtörténész számára a közvetlen ismeretek (binnen él a korban, személyes kapcsolata lehet az íróval stb.) jelenthetnek. Görömbeiekben megvolt az élő irodalom iránti érzékenység, az állásfoglaláshoz szükséges bátorság. Könyvükben tulajdonképpen a Kántor—Láng-féle irodalomtörténet folytatására, kiegészítésére vállalkoztak.

A romániai magyar irodalom fölívelését, „felnőtté válását” Görömbei András a feladatvállalással, „a sajátosság méltóságát és értékét valló nemzetiségi magatartásforma kimunkálásával”, s nem a valóságtól, világtól, gondoktól elzárt elefántcsonttorony-léttel magyarázza. Görömbei felfogásában az irodalom „a nemzeti-nemzetiségi önismeret egyik legfontosabb tényezője: tükrözője és formálója. A körülbelül kétmilliónyi romániai magyarnak az irodalma és önismerete, irodalma és öntudata, emberi kvalitása perspektívikusan is összetartozik, nép, nemzetiség és irodalom szétválaszthatatlan.” A hetvenes évek romániai magyar irodalmának így a legfontosabb erkölcsfilozófiai és politikai kérdése a nyelvhez, kultúrához való jog, s a nemzeti-nemzetiségi sajátosság őrzésében az emberi méltóság védelme. Görömbei „irányjelölő műveket” Sütő és Kányádi pályáján lát, irodalomeszménye az övékével rokon. Sütő gondolatrendszerében az irodalmat „irodalmon túli gond foglalkoztatja”, s provincializmusnak „a provincia gondjai elől való elmenekülés” számít. Kányádi Sándor népszerűségének titka nemcsak a „közéletivé avatott személyesség”, hanem hagyomány és újítás egyensúlyának megtalálása. Ezek az életművek némely hazai vitához is sok tanulsággal szolgálhatnak. Úgy látszik, nálunk olykor kevésbé evidencia az az összefonódás, „társítás”, ami például Kányádi sokféle „kifejezőmódja” és „közösségi etikája” között van.

A hetvenes években valójában öt nemzedék (a nagy öregek fogyatkozó csoportja, a középnemzedék és a Forrás három nemzedéke) alkotott egymás mellett. A szerzők azonban elsősorban a „módosuló, ivelő pályákra” figyeltek. A „búcsúzó nemzedéknek” (Balogh Edgár használta először e megnevezést) a tárgyalt időszakban született műveiről vázlatot adnak csupán. Elfogadjuk a korábbi korszakok vezéregyéniségeinek ezt a fajta bemutatását. A nyolcadik X-ben járva ők már nemigen újítottak, a bevált úton haladtak, a betakarításon szorgoskodtak. Balogh Edgárról, Nagy Istvánról, Méliusz Józsefről, Horváth Istvánról, Szemlér Fe-

rencről, Kacsó Sándorról olvashatunk itt bővebben, de megközelítőleg sem olyan terjedelemben, mint például a középnemzedék jeleseiről. Ám így van ez jól. Legföljebb az szűr szemet, hogy Lászlóffy Csaba jelentősnek igazán nem mondható novelláiról kétszer akkora terjedelemben foglalkoznak, mint Kacsó Sándor emlékiratainak két kitünő kötetével. A példákat minden bizonnyal tovább lehetne gyarapítani. A terjedelmet azonban — elismerjük — nem mindig lehet az érték szerint kicentizni. A *Pillantás a „búcsúzó nemzedékre”* című fejezet egyben gesztus értékű is, bizonyítja, Görömbeiek az újat nem úgy keresik, hogy egyúttal diszkreditálják a régit. Az irodalomban ugyan a fejlődést a minőségileg új értékek teremtésében látjuk, de ezek az újak nem helyettesítik, nem zárják ki az előző korszakok, irányzatok értékeit.

A középnemzedék tagjainak pályája a második világháború után indult. Nagyon fiatalon híresek és elismertek lettek, de az ötvenes évek közepe táján rádöbbenek, hogy a zajos tettségesszel fogadott alkotások többnyire félresikerültek. Voltak, akik nem tudtak kijutni a válságból. S akadtak olyanok, akik a fiatalabb nemzedékek kibontakozásával párhuzamosan kimagasló értékeket teremtettek. Sütő és Kányádi mellett Szabó Gyulát, Székely Jánost, Bajor Andort említhetjük. Itt tartja számon a kötet Panek Zoltán, Deák Tamás, Huszár Sándor, Fodor Sándor és Beke György munkásságát is. Emlékezetes kisportrékat olvashatunk róluk. A többiekéről azután (Tóth István, Létay Lajos, Majtényi Erik, Márki Zoltán, Hajdu Zoltán, Bodor Pál, Szász János, Papp Ferenc, Hornyák József) csupán néhány soros tájékoztatást kapunk. Közülük Majtényi Erik, a *Hajóharang a Hold utcában* szerzője meg az esszéíró Szász János talán nagyobb figyelmet érdemelt volna.

A Forrás három nemzedékének egymáshoz való kapcsolódásában a szerzők tradíció és újítás dialektikáját tartják szem előtt. Egyetértünk Bertha Zoltánnal abban, hogy az első Forrás-nemzedéket (Szilágyi Domokos, Lászlóffy, Hervay Gizella, Bálint Tibor, Szilágyi István), nem szigeteli el az előttük járóktól és az utánuk következőktől. Igaz, hogy jelentkezésük szakítás is volt a korábbi korszak anakronisztikus líraeszményével, ugyanakkor sok szállal, formában és tartalomban (morális igényesség, képiesség, látomásosság) kötődtek az előző és az őket követő generációhoz, Kányádihoz, Székely Jánoshoz, illetve Farkas Árpádhoz, Király Lászlóhoz. A második nemzedék tehát továbbviszi Lászlóffék közügyek iránti érdeklődését. Igaz, a történelem, a „sorskérdések” felől nézve eltérő a fogékonyságuk. S az is biztos, hogy az első nemzedék szemlélete, a modern világlírával való szimbiózis a legfiatalabbak, a harmadik nemzedék (Szöcs Géza, Markó Béla) „kísérletező útkeresését” készítette elő. A tanulmány érdeme, hogy a jó áttekinthetőség kedvéért nem akar egyszerűsíteni. Pontosan érzékelteti a második nemzedéken belüli különbségeket is. Farkas Árpád és Magyar Lajos történelem-szemléletét, a nemzeti hagyományok és kultúrelmények integrálására való törekvést hiába keressük Csiki László vagy Kenéz Ferenc munkáiban. A hetvenes évek pályakezdői közül néhány nevet emel ki Görömbei András, inkább a generáció jellemzése a célja, s nem a megdönt-hetetlen értékrend. „Teoretikus gondolkodás”, „sterilen teoretikus jelleg”, „radikális költészet”, „a hagyományos líraszemlélet megkérdőjelezése”, „a személyiség eltúlozása”, „a vers többértelműsége, vibrálása, aleatorikus eleme” — talán ezek a legfontosabb meghatározó jegyek. Az értékeket elismeri Görömbei, de „a steril irodalmárkodás veszélyét” sem hallgatja el. Ugyanakkor abban bízok, hogy előbb-utóbb őket is „utóleri majd a klasszicizálódás, mint ezt oly sokszor láthattuk már az elődeikkel látványosan szakítani igyekvő nemzedékek esetében”. A folytonosság megszakadása helyett érdemesebb így a szintézis igényéről, lehetőségéről beszélni. Az utóbbi időben egyre több jel mutat arra, hogy az avantgarde bűvöletében fölnőtt fiatalok visszatálnak a szűkebb pátria gondjaihoz. Versben, prózában, irodalomkritikában és -elméletben, filozófiában, csaknem minden területen ott vannak a tehetséges fiatalok, a nemzedékben — minden fenntartás ellenére — bízni lehet. Az utánpótlás is biztosított, ilyen jellegű veszély itt nem kísért.

A Kántor—Láng-féle irodalomtörténet Réthy Andor által összeállított bibliográfiája már megjelenésekor se töltötte be szerepét, még csak nem is szelektív bibliográfia volt, könyvészeti adalék csupán. (Az első kiadáshoz Réthy a romániai magyar irodalmi sajtót, valamint az Elő-

rét és a Világosságot nézte át, s az itt publikált cikkekből is sokat elhagyott. A Magyarországon megjelent írásokat nem vette figyelembe.) A hetvenes évek romániai magyar irodalmáról szóló tanulmány után most a második kötettel a periódus válogatott bibliográfiáját is kézbe vehetjük. Nemcsak a Réthy-féle anyag folytatásához járul hozzá, hanem ki is egészíti azt. Gyűjtőköre a romániai és magyarországi lapok mellett még a vajdasági és szlovákiai magyar folyóiratokra is kiterjed. Az első két rész (Általános jellegű könyvkiadás, Általános jellegű írások) hozzávetőlegesebb, a harmadik viszont (Szerzők) a teljesség igényével készült. Az életmű „egységes szemléletősége” érdekében még azokról a szerzőkről is közlik az adatokat, akik rövidebb-hosszabb ideje Magyarországon élnek (Páskándi Géza, Köteles Pál). Mivel az első kötetben külön fejezet foglalkozik az irodalomkritikával és az irodalomtörténetírással, a második a múlt és a közelmúlt íróiról a hetvenes években megjelent írások jegyzékét is tartalmazza. (Ezek jórészt egyes írók műveinek kiadásához kapcsolódnak.)

Átgondolt rendszer, világos rendezőelv, szigorúan irodalomtörténeti nézőpont jellemzi Görömbei András és Bertha Zoltán munkáját. Az ötletyszerűségnek, a tallózásnak nyoma sincs, az önkényes csoportosítások eklektikus zavara miatt se bosszankodunk. Néhány apróbb ellenvetésünk mellett is meg kell dicsérnünk az arányok komoly szem előtt tartását. A rendkívül hasznos két kötet missziót tölt be. (A kiadás a *TIT Budapesti Szervezetének* érdeme. A Művészeti Alap Irodalmi szakosztálya és az Állami Gorkij Könyvtár anyagilag is segítette a megjelenést.)

OLASZ SÁNDOR

A „bolond pap” emlékezete

MONOGRÁFIA BALÁZS FERENCÉRŐL

Közel ötven esztendeje halt meg Balázs Ferenc, a mézskői unitárius pap és szövetkezetalapító író, s noha munkái közül csak a *Bejárom a kerek világot* jelent meg újjólag, nevével mégis gyakran találkozhattunk az utóbbi évek során is. Az erdélyi lapokban és folyóiratokban szinte évente jelent meg róla emlékezés — s ez minden bizonnyal Balázs Ferenc kivételes egyéniségének, nem mindennapos életútjának tudható be. A legtöbb írást Balázs Ferencről Mikó Imre tette közzé. Tanulmányaiból, adatközléseiből érezhető volt: Mikó a hetvenes évek elején már a Balázs Ferenc-monográfia megírását tartotta legfontosabb feladatának.

Mikó maga is részese volt a két világháború közötti erdélyi irodalomnak: az 1930-tól megjelenő *Erdélyi Fiatalok* című lap főmunkatársaként indult pályáján. 1945 előtt közéleti szerepet is vállalt, élete második szakaszában — igaz, hosszas szünet után — ismét az irodalomhoz került közel: 1970-től a Kritérium Kiadó kolozsvári főszerkesztőjeként dolgozott. Ekortájt írta meg fontos tanulmányait, emlékezéseit (*Akik előttem jártak*, *A csendes Petőfi utca*), s ebben az időszakban vette tervbe Balázs Ferenc életművének kiadását is. Összegyűjtött minden fellelhető adatot, alapvető tanulmányt írt a *Bejárom a kerek világot* új kiadásához, magát a monográfiát azonban már nem tudta megírni... Utólag már elmondható: amennyire tragikus volt Balázs Ferenc sorsa, olyannyira tragikus a róla íródott könyv is. Mikó Imre 1977-ben halt meg, az általa elkezdett munka folytatására Kicsi Antal (Tompa László monográfusa) vállalkozott, a halál azonban ismét megakadályozta a munka befejezését: a könyv harmadik fejezetét már Horváth Sz. István írta meg.

Három szerző munkájaként jelent meg tehát a Balázs Ferenc-monográfia. A szerzők — nyilvánvalóan a Mikó Imre által elvégzett alapvetés alapján — nem a hagyományos értelem-